

PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURI HAQIDA O'QUVCHILARGA MA'LUMOT BERISH VA O'QITISH

Xayitov Nodirbek Oybek o'g'li

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti,
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada PIRLS Xalqaro baholash dasturining kelib chiqish tarixi, dunyo hamjamiyatida tutgan o'rni, PIRLS dasturi doirasida qilinayotgan ishlar, erishilayotgan natijalar, hamda PIRLS tadqiqotida rivojlantirilayotgan davlatlar miqyosida o'tkazilgan tajribalarini o'quvchilarga ko'rsatish.*

Kalit so'zlar: *PIRLS, kreativ fikrlash, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, konvergent fikrlash, tajriba, tadqiqot, informatsion matnlar.*

PIRLS (inglizcha: Progress in International Reading Literacy Study') — bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Tadqiqot davriy ravishda – har besh yilda bir marta o'tkaziladi va hozirgacha besh marta: 2001, 2006, 2011, 2016 va 2021-yillarda o'tkazilgan.

PIRLS o'qish ta'limini takomillashtirish uchun dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Davlatlar PIRLS dan quyidagi maqsadlarda foydalanadilar:

- global miqyosida ta'lim tizimi darajasidagi yutuqlarning tendensiyalarini kuzatib borish;
- yangi yoki qayta ko'rib chiqilgan ta'lim siyosatining ta'sirini kuzatib borish;
- ta'limning zaif nuqtalarini belgilash va o'quv islohotini amalga oshirish;
- PIRLS ma'lumotlarini tadqiq va tahlil qilish orqali o'qitish va o'qishni takomillashtirish;
- adolatlilikni kuzatish yoki qo'shimcha sinflarda o'quvchilarni baholash kabi tegishli ishlarni olib borish;
- o'qishni va o'qitishni o'rganish.

TARIXI

PIRLS loyihasi Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement) shafeligida yaratilgan. Xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish uchun Chestnut Hill (Massachusetts, AQSh) Boston kolleji mas'ul hisoblanadi. Xalqaro tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash Gamburgdagi (Germaniya) ma'lumotlar markazida amalga oshiriladi. O'zbekistonda ushbu tadqiqot O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi (Wayback Machine saytida 2022-06-30 sanasida arxivlangan) tomonidan O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi bilan hamkorlikda amalga oshiriladi.

TADQIQOT USLUBI

PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadi. Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir. Tadqiqot doirasida asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilgan. O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi.

PIRLS tadqiqotida o'quvchilarning dars vaqtida va maktabdan tashqari vaqtlarida o'qishini ikki turi baholanadi:

1. O'quvchining adabiy tajribasini baholash maqsadida o'qish;
2. Ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish maqsadida o'qish.

Tadqiqot qoidalariga muvofiq, badiiy va informatsion matnlarni o'qiyotganda o'qish qobiliyatining to'rtta guruhi baholanadi:

- aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish;
- xulosalarni shakllantirish;
- ma'lumotlarni talqin va sintez qilish;
- mazmuni, til xususiyatlari va matn tuzilishini tahlil qilish va baholash.

Tadqiqotdagi matnlar murakkabligiga ko'ra, o'rtacha 500 dan 800 tagacha, o'quvchilarning o'qish savodxonligi darajasi past bo'lgan mamlakatlar uchun 400–500 ta, ePIRLSda esa, taxminan 1000 ta so'zdan iborat bo'ladi. Matnning mazmuni 9-10 yoshdagi o'quvchilarga mos, ayrim madaniyatlarga juda xos bo'lgan mavzulardan chetlashgan, shuningdek, qiziqarli hamda o'quvchiga unchalik tanish bo'lmaydi.

PIRLS tadqiqotida o'qish savodxonligining darajalari quyidagicha tavsiflanadi:

Eng yuqori daraja (625 ball va undan yuqori) – O'quvchilar matnni yaxlit o'zlashtira oladi va ayni paytda uning alohida qismlarini bir-biri bilan bog'liq holda tushunadi. Muallifning g'oyasini izohlashda o'z fikrini asoslash uchun matnga tayana oladi. Yuqori daraja (550 ball) – O'quvchilar matnning ahamiyatli xabarlarini tushunadi, matnga asosan o'z xulosalarini chiqaradi, matn mazmuniga ham, shakliga ham baho bera oladi, uning ayrim til xususiyatlariga e'tibor qarata oladi. O'rta daraja (475 ball) – O'quvchilar matndan axborot topa oladi, matn shakli va tilining ba'zi xususiyatlaridan foydalanib, matnga asosan o'z xulosalarini chiqaradi. Quyi daraja

(400 ball) – O'quvchilar matnda aniq berilgan va cheklash oson bo'lgan xabarni ajratib oladi.

NATIJALARNI BAHOLASH TARTIBI

PIRLS da bajarilgan ishlarni sifatli va miqdoriy baholash uchun quyidagi tizim qo'llanadi:

- javobni tanlash usulidagi to'g'ri javoblar 1 ball bilan baholanadi;
- mavzu ketma-ketligini belgilash borasidagi to'g'ri javoblar 1 ball bilan baholanadi;
- erkin javob berishg kerak bo'lgan topshiriqlar vazifaning murakkabligiga qarab 1 ball dan 3 ballgacha baholanadi.

Natijalarni yakuniy qayta ishlash uchun zamonaviy sinov nazariyasi qo'llanadi.

Tadqiqot natijalari

PIRLS-2001 tadqiqotida 35 ta davlat ishtirok etgan. Tadqiqotda 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi baholangan.

PIRLS-2016 tadqiqot natijalari 2017-yil 5-dekabrda chop etildi. Ushbu siklda ikkita qo'shimcha tashabbus qo'llandi:

1) PIRLS savodxonligini baholash (ilgari prePIRLS nomi qo'llangan) qamrov doirasi va hajmi bo'yicha PIRLSga teng va PIRLS kabi o'qish tushunchasini aks ettiradi.

2) 2016-yilda joriy etilgan ePIRLS – o'quvchilarning onlayn o'qish paytida ma'lumot olish va undan foydalanish qobiliyatini kompyuterda o'qishni baholash tashabbusi. Baholash ilm-fan va ijtimoiy fanlar bo'yicha maktabga o'xshash haqiqiy topshiriqlar bilan qiziqarli, simulyatsiya qilingan internet muhitini o'z ichiga oladi. Ushbu ePIRLS onlayn o'qish yutuqlari shkalasi mamlakatlarga to'rtinchi sinf o'quvchilarining onlayn o'qish ko'rsatkichlarini PIRLS o'qish yutuqlari shkalasidagi ko'rsatkichlariga nisbatan tekshirish imkonini beradi. Mamlakatlar bo'yicha talabalarning erishgan yutuqlari bo'yicha PIRLS-2016 natijalariga ko'ra, 18 ta davlatda o'rtacha ko'rsatkich yuqoriroq, 13 mamlakatda bir xil o'rtacha yutuq va 10 mamlakatda o'rtacha ko'rsatkich pastroq bo'lib, 50 ta davlatning 48 tasida qizlarning o'qish darajasi o'g'il bolalarga qaraganda yuqori bo'lgan. PIRLS-2016 tadqiqot natijalariga ko'ra, o'rtacha o'qish darajasi eng yuqori bo'lgan o'nta mamlakat: Rossiya Federatsiyasi, Singapur, Gonkong, Irlandiya, Finlandiya, Polsha, Shimoliy Irlandiya, Norvegiya, Tayvan va Angliya davlatlaridir.

PIRLS-2021

PIRLS 2021 tadqiqotida O'zbekiston o'quvchilari ham ishtirok etib 57 mamlakatlar orasida 49-o'rinni egalladi. Birinchi o'rin esa, Osiyoning yana bir mamlakati Singapur, ikkinchi o'rin Irlandiya, uchinchi o'rin Gonkong mamlakati yuqori o'rinlarni egallagan. Ma'lumot uchun, MDX mamlakatlari ham ushbu nufuzli tadqiqotda ishtirok etib, Rossiya 4-o'rin, Qozog'iston 38-o'rin, Gruziya 41-o'rin va Ozarbayjon 48-o'rinlarni egallagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://uz.wikipedia> axborot sayti.
2. PIRLS xalqaro baholash dasturi PIRLS 2011 International Report PIRLS 2016 PIRLS 2016 o'qish yutuqlari tendentsiyalari O'quvchilar natijalari haqida umumiy ma'lumot „PIRLS 2021 natijalari“.